

AFET HABERCİLİĞİ VE DEZENFORMASYON: HABER DOĞRULAMA PLATFORMLARININ 6 ŞUBAT DEPREMLERİNE YÖNELİK İÇERİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

MEDIAJ

Uluslararası Medya ve İletişim

Araştırmaları Hakemli Dergisi

2025; 8(1): 257-282

doi: 10.33464/mediaj.1642998

HANDE ULUSOY¹, ŞULE SOYLU², ECEM CEYLAN³

ÖZ

Afet dönemlerinde dezenformasyon sorununa dikkat çeken bu çalışmanın temel problemini Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat depremlerinin ardından dolaşıma giren ve haber doğrulama platformlarında yer verilen dezenformasyon nitelikli haberlerin özelliklerinin ortaya konulması oluşturmaktadır. Çalışma, depremin gerçekleştiği gün olan 6 Şubat 2023 tarihi ile 6 Mayıs 2023 tarihleri arasında Türkiye merkezli doğrulama platformları olan Teyit, Malumatfuruş, Doğrula, Doğruluk Payı ve Doğruluğu Ne? isimli doğrulama platformları üzerinden Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat depremlerine ilişkin dezenformasyon nitelikli haberleri içerik analizi yöntemi ile incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, depreme ilişkin dezenformasyon içeren haberlerin büyük bir kısmının depremi gösterdiği iddia edilen fotoğraflar ve videolara yönelik olduğu görülmüştür. Ayrıca, dezenformasyonun büyük oranda sosyal medya platformlarında yayıldığı, ünlü kişiler, politikacılar, kurum ve kuruluşlardan ziyade sıradan kullanıcıların yanlış/yanıltıcı bilgi yayılımında daha fazla rol oynadığı ve dezenformasyon nitelikli haberlerin sosyal medyadaki etkileşim miktarının azımsanamayacak düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk cinayetleri, Etik, Haber siteleri, Çocuk odaklı habercilik, Çocuk ve medya.

HANDE ULUSOY¹

Dr. Öğr. Üyesi .

İstanbul Gelişim Üniversitesi

handeokeli@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3859-7098>

ŞULE SOYLU²

Lisans Öğrencisi

İstanbul Gelişim Üniversitesi

ssulesoylu@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-2560-3491>

ECEM CEYLAN³

Lisans Öğrencisi

İstanbul Gelişim Üniversitesi

ecemceylan@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-3512-4839>

Geliş Tarihi: 25.02.2025 Kabul Tarihi: 08.04.2025 Yayın Tarihi: 27.06.2025

Atıf/Citation: ULUSOY, H., SOYLU, Ş., & CEYLAN, E. (2025). Afet Haberciliği ve Dezenformasyon: Haber Doğrulama Platformlarının 6 Şubat Depremine Yönelik İçerikleri Üzerine bir Araştırma. *MEDIAJ*, 8(1), 257 - 282. DOI:

10.33464/mediaj.1642998

* Bu çalışma, Tübitak 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Desteği Programı tarafından desteklenmektedir.

DISASTER JOURNALISM AND DISINFORMATION: A STUDY ON THE CONTENT OF NEWS VERIFICATION PLATFORMS ON 6 FEBRUARY EARTHQUAKES[†]

MEDIAJ
International Peer-Reviewed Journal
of Media and Communication
Research
2025; 8(1): 257-282
doi: 10.33464/mediaj.1642998

HANDE ULUSOY¹, ŞULE SOYLU², ECEM CEYLAN³

ABSTRACT

The main problem of this study, which draws attention to the problem of disinformation in times of disaster, is to reveal the characteristics of disinformation news circulated after the Kahramanmaraş-based earthquakes of 6 February and featured on news verification platforms. The study aims to examine the disinformation news about the Kahramanmaraş-based 6 February earthquakes on the verification platforms named Teyit, Malumatfuruş, Doğrula, Doğruluk Payı and Doğruluğu Ne?, which are Turkey-based verification platforms, between 6 February 2023, the day of the earthquake, and 6 May 2023, using the content analysis method. In the study, it was observed that most of the news items containing disinformation about the earthquake were about photographs and videos allegedly showing the earthquake. In addition, it has been concluded that disinformation is largely spread on social media platforms, ordinary users play a greater role in the dissemination of false/misleading information rather than famous people, politicians, institutions and organisations, and the amount of interaction of disinformation news on social media is at a considerable level.

Keywords: Disaster journalism, disinformation, fake news, earthquake, verification platforms

HANDE ULUSOY¹
Asst. Prof. Dr.
İstanbul Gelişim University
handeokeli@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3859-7098>

ŞULE SOYLU²
Undergraduate
İstanbul Gelişim University
ssulesoylu@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-2560-3491>

ECEM CEYLAN³
Undergraduate
İstanbul Gelişim University
ecemceylan@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-3512-4839>

Received: 25.02.2025 Accepted: 08.04.2025 Published: 27.06.2025

Atıf/Citation: ULUSOY, H., SOYLU, Ş., & CEYLAN, E. (2025). Afet Haberciliği ve Dezenformasyon: Haber Doğrulama Platformlarının 6 Şubat Depremine Yönelik İçerikleri Üzerine bir Araştırma. *MEDIAJ*, 8(1), 257 - 282. DOI: 10.33464/mediaj.1642998

[†] This study is supported by the TÜBİTAK 2209-A Research Projects Support Program for Undergraduate Students.

GİRİŞ

Afetler, doğal ya da insan kaynaklı büyük yıkımlar ve felaketlerdir ve toplumları derinden etkilemektedir. Depremler, seller, orman yangınları, salgın hastalıklar ve diğer felaketler hem bireysel yaşamları hem de toplumsal yapıyı olumsuz etkileyebilmektedir. Afet durumlarında doğru ve hızlı bilgi akışının sağlanması, insanların güvenliğini, sağlıklarını ve hayatta kalmalarını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle afet haberciliği, kriz zamanlarında doğru ve güvenilir bilgilerin zamanında yayılmasını sağlamak, medya organlarına önemli bir sorumluluk yüklemektedir. Öte yandan, kriz ve afet dönemlerinde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri dezenformasyonun yayılmasıdır. Afet dönemlerinde dolaşıma sokulan dezenformasyonun insanların panik yaşamasına ya da yanlış kararlar almasına yol açabileceğini ve hatta toplumsal bir kaosa neden olma potansiyelinin olduğunu söylemek mümkündür.

Literatürde, afet dönemlerinde dezenformasyon sorununu ele alan çalışmaların olduğu görülmektedir. “Olağanüstü Hallerde Sosyal Medyada Dezenformasyonla Mücadele ve Kriz İletişimi: Kahramanmaraş Depremi Üzerine Bir Analiz” başlıklı çalışmada Ahmet Koçyiğit, İletişim Başkanlığı Dezenformasyonla Mücadele Merkezi (DMM) ve Anadolu Ajansı Teyit Hattı (AA Teyit Hattı) Twitter hesaplarından 06 Şubat- 06 Mart 2023 tarihleri arasında paylaşılan gönderileri içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir (Koçyiğit, 2023). Bununla birlikte, Aslı Yapar Gönenç ve Ayşe Gül Bolat, “Post-Truth Çağında İnfodemi: Kahramanmaraş Depremi Örneği Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmada, günümüzün en büyük problemlerinden biri olan infodemi kavramını Kahramanmaraş depremi örneği üzerinden ele almıştır. Yöntem olarak durum tespitinin kullanıldığı çalışma kapsamında Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı’nın yayımlamış olduğu “Deprem Dezenformasyon Bültenleri” incelenerek deprem döneminde yayınlanan haberlerin birçoğunun doğruluk kontrolü yapılmadan paylaşıldığı ve dezenformasyonun yoğun bir şekilde yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır (Gönenç ve Bolat, 2023). Abdi Erkal ise “Avrupa Merkezli Doğrulama Platformlarının 2023 Kahramanmaraş Depremlerine İlişkin İçerikleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışmada, Avrupa merkezli doğrulama platformlarında ele alınan deprem haberlerini incelemiş ve deprem haberlerinin yanıltıcı yönünün çoğunlukla hatalı ilişkilendirme olduğu bulgusuna ulaşmıştır (Erkal, 2023). Öte yandan, “Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Manipülasyon: 2023 Kahramanmaraş Depremi

Örneği” başlıklı çalışmasında, Ali Fikret Aydın (2023), deprem sonrasında sosyal medyada yer alan ve teyit.org tarafından ele alınan iddiaları betimsel analiz yöntemiyle inceleyerek deprem sonrası dolaşıma sokulan haberlerin büyük çoğunluğunun yanlış olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Afet dönemlerinde dezenformasyon sorununa dikkat çeken bu çalışma, Türkiye merkezli beş farklı doğrulama platformu üzerinden Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin dezenformasyon nitelikli haberlerin konusunu, söz konusu haberleri yayan kaynakların özelliklerini, sahte haberlerin yayıldıkları mecraları ve etkileşim miktarını ortaya koymayı amaçlaması bakımından literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir.

Çalışmanın temel problemini Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat depremlerinin ardından dolaşıma giren ve haber doğrulama platformlarında yer verilen dezenformasyon içeren haberlerin özelliklerinin ortaya konulması oluşturmaktadır. Çalışma, depremin gerçekleştiği gün olan 6 Şubat 2023 tarihi ile 6 Mayıs 2023 tarihleri arasında Türkiye merkezli doğrulama platformları olan Teyit, Malumatfuruş, Doğrula, Doğruluk Payı ve Doğruluğu Ne? isimli doğrulama platformları üzerinden Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat depremlerine ilişkin dezenformasyon içeren haberleri içerik analizi yöntemi ile incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

- Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından doğrulama platformlarında hangi yoğunlukta sahte/yanlış bilgi yayılmıştır?
- Kahramanmaraş merkezli depremlerle ilgili doğrulama platformlarında yer alan dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberlerin konusu nedir?
- Doğrulama platformlarının Kahramanmaraş merkezli depremlerle ilgili yer verdiği dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberlerde en çok hangi yanlış bilgi türüne (manipülasyon, çarpıtma, hatalı ilişkilendirme vd.) rastlanmıştır?
- Doğrulama platformlarının Kahramanmaraş merkezli depremlerle ilgili yer verdiği dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberlerde en çok hangi içerik türü (metin, fotoğraf, video) kullanılmıştır?
- Doğrulama platformlarında yer alan dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberleri yayan kaynakların özellikleri nelerdir?
- Doğrulama platformlarında yer alan dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberlerin yayıldığı mecralar nelerdir?

- Doğrulama platformlarında yer alan dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberlerin etkileşim miktarı nedir?

Çalışmada ilk olarak dezenformasyon kavramı ve dezenformasyon türleri ele alınmakta ardından afet haberciliği ve dezenformasyon başlığı altında afet döneminde medyanın rolü ve dezenformasyon sorununa değinilmektedir. Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberlerin analiz edildiği son kısımda ise araştırma soruları doğrultusunda oluşturulan kategoriler çerçevesinde bulgulara ve yorumlara yer verilmektedir.

Dezenformasyon ve Dezenformasyon Türleri

Dezenformasyon, enformasyon toplumunun en önemli gerçeklerinden biridir (Yıldırım, 2023, s. 297). II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan enformasyon toplumu kavramı, endüstriyel toplumdan post-endüstriyel topluma geçişi başka bir ifadeyle maddi ürünlerin üretimine dayalı bir sistemden enformasyonu merkez alan bir sisteme doğru toplumun dönüşümünü vurgulamaktadır (Aktaş, 2007, s. 182). Enformasyonun en değerli kaynağa dönüştüğü bu yeni toplumsal dönüşümü Manuel Castells (1999, s.17) “enformasyon toplumu” olarak ifade ederken, Daniel Bell (1976, s.46-49) “bilgi toplumu” kavramı üzerinden tanımlamıştır.

Enformasyon ve bilgi kavramları, çoğu zaman birbirinin yerine kullanılsa da aslında farklı anlamlar taşımaktadırlar. Şahin (1991, s.19) bilginin “düzenlenmiş, filtreden geçmiş, damıtılmış, netleşmiş enformasyon” anlamına geldiğini belirtmektedir. Enformasyon, en genel biçimde bir olay, durum veya konu hakkında sağlanan veri, içerik ya da mesajların toplamıdır. Bilgi ise enformasyonun işlendiği, anlam kazandığı ve birey tarafından anlamlı bir şekilde yorumlandığı halidir. Enformasyon, genellikle daha ham ve düşünülmeden yayılan bir içerikken bilgi, işlenmiş ve değerlendirilmiş veriden oluşmaktadır.

Enformasyondaki bir bozulmaya ve olumsuzluğa işaret eden dezenformasyon kavramı ise; bir bilginin kasıtlı olarak yanlış sunulması ya da deforme edilmesi anlamına gelmektedir (Çakmak, 2019, s.1129). Kasıt olmaksızın, dikkatsizlik ya da eksik olan bilginin göz ardı edilmesi sonucu ortaya çıkan yanlış bilgi ise mezenformasyon kavramı ile ifade edilmektedir (Gönenç ve Bolat, 2023, s.39).

Bilgi bozuklukları konusunda çalışmalar yapan First Draft, yedi farklı dezenformasyon ve mezenformasyon türü olduğunu belirtmektedir. Bu türler; uydurma içerik, manipüle edilmiş içerik, sahte kimlikli taklit içerik, yanlış bağlam, çarpıtılmış içerik, hatalı

ilişkilendirme ve hiciv ya da parodi olarak ifade edilmektedir (2019, s.10). Hiciv ve parodi türündeki içerikler toplumu, toplumsal olayları ve toplumsal figürleri eleştirmek amacıyla ironi veya zekâ aracılığıyla ortaya konan içerikler olarak tanımlanmaktadır (Saygın, 2024, s.32). İnsanları güldürürken düşündürmeyi amaçlayan hiciv ve parodi türündeki içeriklerde mizah ve eleştiri iç içe geçmektedir. Bu türdeki içerikler her ne kadar zarar verme amacı gütmese de parodi ve haber arasındaki çizginin bulanıklaşması nedeniyle zaman zaman “doğru haber” olarak alımlanabilmekte ve bir olay, kişi ya da kurum ile ilgili yanlış yönlendirmelere sebep olabilmektedir.

Dezenformasyon ve mezenformasyon türlerinden bir diğeri ise uydurma içeriklerdir. Uydurma içerik, herhangi bir gerçekliğe dayanmayan, bütünüyle yanlış olan ancak meşruiyet yaratmak için habermiş gibi yayınlanan içerikleri ifade etmektedir (Tancor Jr vd., 2018, s.143). Uydurma içerikler parodinin aksine mizahi öğeler içermemekte ve içerikleri üreten kişiler genellikle kasıtlı olarak kamuoyunu yanlış bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.

First Draft’ın yer verdiği bir diğer yanlış bilgi türü ise, çarpıtılmış içerik olarak adlandırılmaktadır. Çarpıtılmış içeriklerde başlangıçta doğru olan bir bilgi gerçek anlamından saptırılarak kamuoyunu yanlış yönlendiren bir bilgiye dönüşmektedir. Çarpıtma yoluyla içeriğin başlangıçtaki anlamı yok edilerek bir konu, olay ya da kişiye yönelik yeni bir anlatı kurgulanmaktadır.

Çarpıtılmış içeriğin yanı sıra dijital medya mecralarında karşılaşılan dezenformasyon ve mezenformasyon türlerinden bir diğeri ise yanlış bağlam ya da bağlamından koparma olarak ifade edilmektedir. Doğru bir bilginin, içinde bulunduğu olaylar, durumlar ya da ilişkiler örgüsünden kopararak farklı bir anlatı içinde sunulması şeklinde tanımlanan yanlış bağlam, tespit edilmesi en güç yanlış bilgi türleri arasında yer almaktadır (Saklıca, 2022).

Dijital mecralarda karşılaşılan bilgi bozukluklarının bir başka türü de hatalı ilişkilendirmedir. Hatalı ilişkilendirme, “bir olayı gösterdiği ya da anlattığı iddiasıyla ilişkilendirilen fotoğraf, video, alıntı ya da haber başlığının başka bir olaya ait olduğu durumları” ifade etmektedir (Saklıca, 2022). Kimi zaman içeriğin ilgi çekiciliğini arttırarak daha fazla tık almak için olayla ilişkisi olmayan görsel ya da videolar hatalı ilişkilendirilerek kullanılabilen kim zaman ise doğrudan kişi ya da kuruma zarar verme amacıyla ilişkisiz görsel ve videolar üzerinden bir anlatı oluşturulabilmektedir.

Sosyal medya mecralarında sık karşılaşılan dezenformasyon türlerinden bir diğeri de manipölasyondur. Yanlış bilgi türlerinden manipüle edilmiş içerik bir kişi, kurum ya da

olayla ilgili yanlış bir anlatı oluşturmak amacıyla gerçek görüntülerin ve videoların üzerinde değişiklikler yapılmasını ifade etmektedir. Daha önce sözü edilen dezenformasyon ve mezenformasyon türleri genellikle metin tabanlı ögelere atıfta bulunurken, manipülasyon kategorisi görsel içeriklerle ilişkilidir. Görüntülerin manipülasyonu, dijital fotoğrafların ve görüntü manipülasyon yazılımlarının ortaya çıkmasıyla giderek daha yaygın bir olay haline gelmiştir. Günümüzde manipülasyon, görsellerde bir kişinin görüntüye eklenmesi ya da görüntüden çıkarılması gibi değişikliklerin yanı sıra yapay zekâ ile üretilen deepfake içeriklerle birlikte video içeriklerde ses klonlama ya da dudak hareketlerinin senkronizasyonu yoluyla daha müdahaleci bir görünüm kazanabilmektedir.

First Draft'ın yer verdiği yedinci yanlış bilgi türü sahte kimlikli taklit içerikler ile ilişkilidir. Söz konusu içerik türüyle kullanıcıların güvenilir kaynakları taklit ederek paylaşımlar yapma yoluyla dezenformasyonu yaymaları ifade edilmektedir (Madsar, 2023, s.352). Çeşitli haber kaynaklarının ya da ünlü insanların hesapları taklit edilerek dolaşıma sokulan dezenformasyon nitelikli içeriklerle insanları yanlış yönlendirmek amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin dezenformasyon nitelikli içeriklerin türünü incelerken yukarıda değinilen ve First Draft'ın belirttiği yedi yanlış bilgi sınıflandırmasından yararlanılmıştır.

Afet Haberciliği ve Dezenformasyon

Afet haberciliği kavramının ortaya çıkmasını sağlayan koşulların başında olağandışı durumlar ve olağandışı durumlardan kaynaklanan toplumsal anlamda yaşanan krizler gelmektedir (Eldem Anar, 2021, s.1130). Krizler en genel biçimde, “ani ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan, toplumların gündelik işleyişini sekteye uğratan; salgın, saldırı, savaş, terör, doğal afet, kaza, ekonomik buhran gibi önemli kitlesel olay ve olgular” şeklinde tanımlanmaktadır (Yaşa ve Maden, 2021, s.188). Belirsizliğe, kaygıya ya da kaosa neden olabilen kriz dönemlerinde toplumların günlük yaşamları derinden etkilenebilmektedir. Böyle bir ortamda medya, yaşanan olayları hızlı ve etkili bir şekilde aktararak halkı doğru bilgilendirme sorumluluğunu üstlenmektedir. Krize neden olan olayların okuyuculara ya da izleyicilere, belirli kriterleri karşılayacak şekilde iletilmesi gerekliliği ise yeni bir tür olarak kriz haberciliğini ortaya çıkarmıştır (Eldem Anar, 2021, s.1130).

Kriz haberciliği, kriz olarak nitelendirilebilecek olağandışı durumlarda yürütülen habercilik uygulamalarını kapsamaktadır. Dolayısıyla, kriz haberlerinin, rutin haberlerden ayıran en temel özelliğin “olağandışılık” olduğunu söylemek mümkündür (Çetinkaya,

2022, s.62). “Olağandışı” haberler, sıklıkla karşılaşılan olaylardan farklı, normalin ötesinde ve rutin olmayanlar şeklinde tanımlanırken rutin haberler medyanın her gün takip ettiği, sıklıkla karşılaşılan, birbirine benzeyen olayları ifade etmektedir (Temiztürk, 2012, s.2). “Olağandışı olaylar” literatüründe; “What a story!” (Ne hikâye ama!) haberciliği, “kriz” haberciliği, “afet” haberciliği ve benzeri farklı kavramların kullanıldığını belirten Olsson (2010, s.88), kavramların çokluğunun, haber medyasının rutin olmayan olaylarla nasıl başa çıktığı hakkında daha sistematik bilgi oluşturma çabalarını engellemesi bakımından sorun oluşturduğu belirtmektedir. Benzer şekilde, teorik çerçevelerin ve kavramların çokluğu nedeniyle afetler ya da krizler ve medya alanında daha sistematik bilgi oluşturma zorlukları Norhstedt (2000) tarafından da vurgulanmıştır.

Literatürde zaman zaman kriz haberciliği ve afet haberciliği kavramları birbiri yerine kullanılsa da bütünüyle aynı anlama gelmediklerini belirtmek gerekmektedir. Öyle ki, “kriz kavramının kapsamı ve krizlerin nedenleri incelendiğinde her afetin bir krizin nedeni olduğu fakat her krizin bir afetten kaynaklanmadığı görülmektedir (Çağırtekin, ty., s.39). Afetler, insan yaşamını olumsuz yönde etkileyen doğal (deprem, sel, vb.) ya da insan kaynaklı (yangın, savaşlar, nükleer sızıntı, vb.) felaketlerdir. Krizler ise afetleri de kapsamakla birlikte, toplumsal yaşamı olumsuz etkileyen, salgın hastalıklar, ekonomik buhranlar vb. gibi olağandışı birçok durumu içermektedir. Dolayısıyla, afet haberciliğini, kriz haberciliğinin bir alt dalı olarak nitelendirmek mümkündür.

Afet haberciliği en genel biçimde meydana gelmiş, gelmekte olan veya gelecekte meydana gelebilecek doğal ve insan kaynaklı olaylarla ilgili haber ve bilgi toplama ve sunma süreci olarak tanımlanmaktadır (Houston vd., 2012). Afet gibi olağanüstü dönemlerde medyanın rolü oldukça kritiktir. En temel işlevi halkı bilgilendirmek olan medyanın afet dönemindeki rolü, yalnızca bilgiyi aktarmakla sınırlı kalmamakta; medya kriz anlarında önemli bir toplumsal bağ kurucu işlevi de görmektedir. Kim ve Kang (2010) medyanın, halkı tehlikeler hakkında eğitmekten, uyarı mesajlarını yaymaya ve yardım organizasyonları hakkında bilgilendirmeye kadar çeşitli işlevleri olduğunu belirtmektedir (Akt. Koç Akgül, 2024, s.494). Afet mağdurlarının ihtiyaçlarını ya da yardım çağrılarını duyurmak, gönüllülerin gerçekleştirdiği çalışmaları teşvik etmek gibi yollarla medyanın toplumsal dayanışmayı güçlendirme rolünü de üstlendiğini söylemek mümkündür.

Afet dönemlerinde medya anlık bilgi sağlamak ve özellikle yerel düzeyde en güvenilir kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir (Kapoor, 2015, s.11). Medyanın afet sonrası

gelişmeleri sürekli ve doğru bir şekilde aktarması, afet sonrası karar verme sürecinde ve afetle müdahalede yararlı olabilmektedir. Medya, halkı afetler konusunda bilinçlendirerek, tehlikelere karşı uyararak, etkilenen bölgeler hakkında bilgi toplayarak ve ileterek, hükümet yetkililerini, yardım kuruluşlarını ve halkı belirli ihtiyaçlar konusunda uyararak ve afete hazırlık ve müdahale konusunda tartışmalara olanak sağlayarak afetlerin yönetimine yardımcı olmaktadır (Sarma, 2021, s.827). Öte yandan bazı durumlarda medyanın afet dönemlerinde olumsuz etkileri de söz konusu olabilmektedir. Kapoor (2015) afet dönemlerinde medyanın sansasyonel amaçlarla taraflı yayıncılık yapabileceğini belirterek kamuoyunda gereksiz panik yaratabileceğini dile getirmektedir (2015, s.11).

Özellikle sosyal medyanın yükselişiyle birlikte afet dönemi bilgi akışında yaşanan en önemli sorunlardan birinin dezenformasyon olduğunu söylemek mümkündür. Teknolojik gelişmeler ve beraberinde getirdiği web teknolojilerinin hızlı gelişimiyle, internetin en ilkel dönemi olarak kabul edilen web 1.0 dönemi kullanıcısının pasif özne, başka bir deyişle “salt kullanıcı” konumu, yerini kullanıcıların içerik üretimine doğrudan katılımı ile birlikte çift yönlü bir iletişime bırakmıştır. Web 2.0 dönemi ile başlayan aktif, üretici ve katılımcı odaklı iletişim, bireyleri internet teknolojileri karşısında yalnızca tüketici konumunda olmaktan çıkarmış ve Alvin Toffler’ın deyişiyle üre-tüketici (prosumer) konumuna getirmiştir. Yeni medya ile okuyucu ya da izleyici artık yalnızca medya içeriklerini alımlayan taraf değildir; medya içeriklerinin üretiminde ve dağıtımında da söz sahibi olmuştur. Yeni medyanın bu özellikleri bir yandan bilgiye erişimde kolaylık sağlarken diğer yandan doğru bilgi ile yanlış bilginin ayrımının gittikçe bulanıklaştığı aşırı bilgi bolluğuna yol açmaktadır. Bilgi edinme ve haber alma ihtiyacının daha fazla arttığı kriz ve afet dönemlerinde bilgi akışı da yoğun olmakta ve dezenformasyon faaliyetlerinde büyük artış yaşanmaktadır (Aydın, 2023, s.2611). Söz konusu dönemlerde, yaşanan kriz ya da afetin daha derin sorunlara yol açmaması için bilginin doğruluğunun teyit edilmesi, güvenilir haber kaynaklarının tercih edilmesi ve hakikatin çarpıtılmadan kamuoyuna ulaştırılması büyük önem taşımaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Dezenformasyonla mücadele etme amacıyla faaliyet gösteren doğrulama platformları üzerinden Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat depremlerine ilişkin dezenformasyon nitelikli haberleri incelemeyi amaçlayan bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda, depremin gerçekleştiği gün olan 6

Şubat 2023 tarihi ile 6 Mayıs 2023 tarihleri arasında, 3 aylık süreçte Teyit, Malumatfuruş, Doğrula, Doğruluk Payı ve Doğruluğu Ne? isimli doğrulama platformlarında yayınlanan haberler araştırmaya dahil edilmiştir. Söz konusu tarihler aralığında doğrulama platformlarının incelediği toplam 229 habere ulaşılmış ve bu haberlerin 207'sinin yanlış ve yanıltıcı bilgi içerdiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli 207 haber araştırmanın örneklemine alınarak içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma soruları doğrultusunda kodlama formu oluşturulmuş ve ilk 20 haber çalışmanın iki yazarı tarafından kodlanmıştır. İlk kodlamaların ardından kodlayıcılar arasında uyumsuzluk olan kategoriler yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiş ve kodlayıcılar arasında %90'lık bir uyuma ulaşılmıştır. Kodlayıcılar arasındaki %90'lık uyum yeterli görülmüş ve içerik analizi için oluşturulan kategorilerin uygun olduğuna karar verilmiştir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırma soruları çerçevesinde oluşturulan kategoriler doğrultusunda içerik analizi sonucu elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberlerin Yoğunluğu

Çalışmada ilk olarak Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin doğrulama platformlarının yer verdiği haberlerin yoğunluğuna bakılmıştır. Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin doğrulama platformlarının incelediği haberler yanlış iddia, doğru iddia ve belirsiz iddia olmak üzere üç kategoride kodlanmıştır. 6 Şubat – 6 Mayıs 2023 tarihleri arasında doğrulama platformlarının yer verdiği 229 habere ulaşılmıştır. Söz konusu haberlerden 207'sinin başka bir ifadeyle %90,4'ünün yanlış ve yanıltıcı bilgi içerdiği ortaya çıkmıştır. Yanı sıra, 14 haberin (%6,1) doğru olduğu anlaşılırken 8 haber (%3,4) belirsiz olarak kodlanmıştır.

Tablo 1. Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberlerin Yoğunluğu

Doğrulama Platformu	Yanlış İddia Sayısı	Yanlış İddia Oranı (%)	Doğru İddia Sayısı	Doğru İddia Oranı (%)	Belirsiz İddia Sayısı	Belirsiz İddia Oranı (%)	Toplam	Oran (%)
Teyit	97	%42,4	9	%3,9	8	%3,5	114	%49,8
Malumatfuruş	19	%8,3	-	%0	-	%0	19	%8,3

Doğruluk Payı	35	%15,3	5	%2,2	-	%0	40	%17,5
Doğruluğu Ne?	16	%6,9	-	%0	-	%0	16	%6,9
Doğrula	40	%17,5	-	%0	-	%0	40	%17,5
Toplam	207	%90,4	14	%6,1	8	%3,5	229	%100

Teyit platformu incelediği haberlerde “Karma” kategorisine de yer vermektedir. Teyit’te yer alan Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin 114 haberden 4’ü platform tarafından “Karma” olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan “Karma” olarak değerlendirilen haberlerin içerisinde hem doğru hem de yanlış bilgi bulunması nedeniyle bu çalışmada söz konusu 4 haberin “Belirsiz” kategorisinde kodlanması uygun görülmüştür.

Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberlerde İçerik Türü

Yanlış ve yanıltıcı bilgi içeren haberlerin içerik türünün belirlenmesi, dezenformasyonun sıklıkla hangi biçimlerde dolaşıma sokulduğunun anlaşılması bakımından önemlidir. Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberlerin içerik türü metin, metin ve fotoğraf, metin ve video olmak üzere üç farklı kategoride kodlanmıştır. Tablo 2’de depreme ilişkin dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberlerin içerik türlerinin dağılımı gösterilmektedir.

Yanlış ve yanıltıcı bilgi içeren 207 haber incelendiğinde dezenformasyonun en yoğun olarak paylaşıldığı içerik türünün 93 haber ile (%44,9) metin ve video türündeki içerikler olduğu anlaşılmıştır. Bunu sırasıyla 71 haber (%34,3) ile metin ve fotoğrafın bir arada bulunduğu içerikler, 43 haber ile (%20,8) sadece metinden oluşan içerikler izlemektedir.

Tablo 2. Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberlerde İçerik Türü

İçerik Türü	Doğrulama Platformları						Oran (%)
	Teyit	Malumatfuruş	Doğruluk Payı	Doğruluğu Ne?	Doğrula	Toplam	
Metin	23	3	9	1	7	43	%20,8
Metin ve Fotoğraf	29	8	9	8	17	71	%34,3
Metin ve Video	45	8	17	7	16	93	%44,9
Toplam	97	19	35	16	40	207	%100

Kahramanmaraş merkezli depremlere yönelik dezenformasyon içeren haberlerde video ya da fotoğraf kullanımının dikkat çektiğini söylemek mümkündür. Öyle ki, sadece metinden oluşan ve herhangi bir görsel içermeyen yalan haberlerin oranı %20,8 iken, video ya da fotoğraf ile desteklenen yalan haberlerin oranının %78,2 olduğu dikkat çekmektedir.

Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberlerin Yayıldığı Mecralar

Yanlış ve yanıltıcı bilginin yayıldığı mecraları ortaya koymak yoğun enformasyon akışına maruz kaldığımız günümüz toplumlarında dezenformasyonun hangi medya platformlarında daha fazla dolaşıma sokulduğunu anlamak bakımından önemlidir. Bu araştırmada dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberlerin yayıldığı mecralar sosyal medya, geleneksel medya ve hem sosyal medya hem de geleneksel medya olmak üzere üç kategoride kodlanmıştır. Tablo 3'te dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberlerin yayıldığı mecralara ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

Tablo 3. Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberlerin Yayıldığı Mecralar

İddiaların Yayıldığı Mecralar	Doğrulama Platformları						Oran (%)
	Teyit	Malumatfuruş	Doğruluk Payı	Doğruluğu Ne?	Doğrula	Toplam	
Sosyal Medya	87	16	35	15	36	189	%91,3
Geleneksel Medya	-	1	-	-	-	1	%0,4
Sosyal Medya ve Geleneksel Medya	10	2	-	1	4	17	%8,3
Toplam	97	19	35	16	40	207	%100

Yanlış ve yanıltıcı bilgi içeren toplam 207 iddiadan 189'unun başka bir ifadeyle %91,3'ünün yalnızca sosyal medyada dolaşıma sokulduğu, 17 iddianın (%8,3) ise hem sosyal medyada hem de geleneksel medyada paylaşıldığı ortaya çıkmıştır. Doğrulama platformlarının analiz ettiği 207 dezenformasyon nitelikli iddiadan yalnızca biri geleneksel

medyada yer almıştır. Dolayısıyla, Kahramanmaraş depremlerine ilişkin yanlış ve yanıltıcı bilgilerin büyük oranda sosyal medya mecralarında dolaşıma sokulduğu görülmektedir.

Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberleri Yayan Aktörler

Yalan haberin yayıldıkları mecraların yanı sıra söz konusu haberleri dolaşıma sokan aktörleri ortaya koymak Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin dezenformasyon nitelikli haberlerin kimler tarafından yayıldığına anlaşılmaması bakımından önemlidir. Tablo 4'te dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberleri yayan aktörler gösterilmektedir.

Tablo 4. Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberleri Yayan Aktörler

Aktörler	Doğrulama Platformları					Toplam
	Teyit	Malumatfuruş	Doğruluk Payı	Doğruluğu Ne?	Doğrula	
Ünlüler	0	4	2	1	0	7 (%3,4)
Politikacılar	3	4	0	0	0	7 (%3,4)
Kurum/Kuruluşlar	21	3	6	5	6	41 (19,8)
Gazeteci/Yazar	3	2	3	2	2	12 (%5,8)
Sıradan Vatandaş	70	6	24	8	32	140 (%67,6)
Toplam	97	19	35	16	40	207 (%100)

Yanlış ve yanıltıcı bilgi içeren haberleri dolaşıma sokan aktörler ünlüler, politikacılar, kurum/kuruluşlar, gazeteci/yazar ve sıradan vatandaş olmak üzere beş kategoride kodlanmıştır. Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin dezenformasyon içeren haberlerin %67,6 ile sıklıkla sıradan vatandaşlar tarafından sosyal medya mecralarında dolaşıma sokulduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bunu sırasıyla %19,8 ile kurum/kuruluşlar, %5,8 ile gazeteci/yazar, %3,4 ile ünlüler ve %3,4 ile politikacılar takip etmektedir.

Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberlerin Konusu

Afet dönemlerinde dolaşıma sokulan yanlış/yanıltıcı bilgi içeren haberlerin konusunu ortaya koymak dezenformasyonun nitelikli haberlerin özelliklerini anlayabilmek bakımından önemlidir. Tablo 5'de Kahramanmaraş merkezli depremlere yönelik yanlış ve yanıltıcı bilgi içerdiği ortaya çıkan 207 haberin konularına yer verilmiştir.

Tablo 5. Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberlerin Konusu

Konu	Teyit	Doğrula	Malumatfuruş	Doğruluğu Ne?	Doğruluk Payı	Toplam	Oran (%)
Depremi gösterdiği iddia edilen fotoğraf ve videolar	17	11	3	1	7	39	%18,6
Siyasetçilerle ilgili açıklamalar	13	10	3	3	4	33	%15,7
Yardımlar	16	6	4	2	4	33	%15,7
Komplo teorileri	8	3	5	2	5	23	%10,9
Ünlülerle ilgili açıklamalar	8	-	3	2	1	14	%6,6
Depremzedeler	6	3	-	1	3	13	%6,1
Depremi büyüklüğüne/şiddetine yönelik açıklamalar	5	-	-	-	6	11	%5,2
Yağmacılık iddiaları	3	5	1	1	-	10	%4,7
Depremi yerküre ve doğa üzerindeki etkileri	6	1	-	-	1	8	%3,8
Arama kurtarma faaliyetleri	3	-	-	2	-	5	%2,3
Dini inançlar	2	1	-	-	1	4	%1,9
Hayvanlar	2	1	-	-	1	4	%1,9
Deprem bölgesinin yeniden yapılanması	2	-	-	-	1	3	%1,4
Diğer	8	-	-	2	1	11	%5,2
Toplam	99	41	19	16	35	210	%100

Doğrulama platformlarında yer alan haberler incelendiğinde, 13 farklı konu kategorisinin ön plana çıktığı dikkat çekmektedir. Bu kategoriler; depremi gösterdiği iddia edilen fotoğraf ve videolar, siyasetçilerle ilgili açıklamalar, ünlülerle ilgili açıklamalar, komplo teorileri, yardımlar, yağmacılık iddiaları, depremzedeler, depremin büyüklüğüne/şiddetine yönelik açıklamalar, depremin yerküre ve doğa üzerine etkileri, arama kurtarma faaliyetleri, dini inançlar, hayvanlar, deprem bölgesinin yeniden yapılanması olarak belirlenmiştir. Söz konusu kategorilerin dışında kalan konular “diğer”

kategorisi altında kodlanmıştır. Öte yandan, bazı haberlerde iki farklı konunun yer aldığı dikkat çekmiştir. Örneğin, Teyit.org platformunda yer alan “Deprem bölgesine yardım götüren Fenerbahçe tırının yağmalandığı iddiası” başlıklı içerik hem yardımlar kategorisinde hem de yapmacılık iddiaları kategorisinde kodlanmıştır. Dolayısıyla kodlamalar yapılırken bazı haberlerin iki farklı kategoride kodlanması uygun görülmüştür.

Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin dezenformasyonun %18,6 oranı ile en çok depremi gösterdiği iddia edilen fotoğraf ve videolara yönelik olduğu görülmüştür. Bunu sırasıyla %15,7 oranı ile siyasetçilerle ilgili açıklamalar, %15,7 ile yardımlar, %10,9 ile komplo teorileri, %6,6 ile ünlülerle ilgili açıklamalar, %6,1 ile depremzedeler, %5,2 ile depremin büyüklüğüne/şiddetine yönelik açıklamalar, %4,7 ile yağmacılık iddiaları, %3,8 ile depremin yerküre ve doğa üzerindeki etkileri, %2,3 ile arama kurtarma faaliyetleri, %1,9 ile dini inançlar, %1,9 ile hayvanlar ve %1,4 ile deprem bölgesinin yeniden yapılanması kategorilerindeki konular takip etmektedir.

Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberlerde Yanlış Bilgi Türü

Çalışmada, Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin dezenformasyon nitelikli haberlerin türü incelenirken First Draft’ın belirttiği yedi yanlış bilgi türü sınıflandırmasından yararlanılmıştır. Bunlar; uydurma içerik, manipüle edilmiş içerik, sahte kimlikli taklit içerik, yanlış bağlam, çarpıtılmış içerik, hatalı ilişkilendirme ve hiciv ya da parodidir. Tablo 6’da dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberlerde yanlış bilgi türü dağılımı yer almaktadır.

Tablo 6. Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberlerde Yanlış Bilgi Türü

Yanlış Bilgi Türü	Doğrulama Platformları						Oran (%)
	Teyit	Malumatfuruş	Doğruluk Payı	Doğruluğu Ne?	Doğrula	Toplam	
Çarpıtma	21	1	2	2	8	34	%15,4
Bağlamından Koparma	5	-	2	2	2	11	%4,9
Hatalı İlişkilendirme	50	10	17	5	23	105	%47,6
Uydurma	19	7	10	7	10	53	%23,9
Manipülasyon	6	2	4	1	-	13	%5,9

Parodi	1	-	-	-	-	1	%0,4
Taklit	4	-	-	-	-	4	%1,9
Toplam	106	20	35	17	43	221	%100

Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin dezenformasyon nitelikli iddialar incelendiğinde en sık karşılan yanlış bilgi türünün %47,6 ile olayla ilişkisi olmayan görsel ya da videoların yanlış ilişkilendirilerek kullanıldığı hatalı ilişkilendirme kategorisinde olduğu dikkat çekmektedir. Bunu sırasıyla %23,9 ile herhangi bir gerçekliğe dayanmayan, başka bir ifadeyle bütünüyle yanlış olan uydurma içerikler; %15,4 ile çarpıtılmış içerikler, %5,9 ile manipülasyon içeren iddialar, %4,9 ile bağlamından koparılmış içerikler ve %1,9 ile güvenilir kaynakları taklit ederek paylaşımlar yapma yoluyla dezenformasyon yapan taklit içerikler takip etmektedir. Ayrıca, dezenformasyon nitelikli içerikler arasında insanları güldürürken düşündürmeyi amaçlayan hiciv ve parodi türünde yalnız bir içeriğe rastlanmıştır.

Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberlerin Etkileşim Miktarı

Sosyal medyada dolaşıma sokulan dezenformasyon nitelikli haberlerin etkileşim miktarını ortaya koymak yanlış ve yanıltıcı içeriklerin etki alanına ilişkin yorum yapılabilmesine olanak tanınması bakımından önemlidir. Çalışmada etkileşim miktarı, sosyal medyada paylaşılan dezenformasyon nitelikli içeriklerin görüntülenme oranı, beğeni oranı, yorum oranı ve yeniden paylaşım (retweet) oranı toplanarak elde edilmiştir. Sosyal medya içeriklerinin etkileşim miktarına ilişkin literatürde bir sınıflandırmaya rastlanmamıştır. Söz konusu içeriklerin etkileşim miktarını detaylı bir şekilde serimleyebilmek için 8 farklı etkileşim aralığı oluşturulmuş ve kodlamalar gerçekleştirilmiştir. Tablo 7’de dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberlerin etkileşim miktarı gösterilmektedir.

Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin sosyal medyada dolaşıma sokulan dezenformasyon nitelikli haberler incelendiğinde %28,9 100.001-500.000 aralığında bir etkileşime sahip oldukları dikkat çekmektedir. Ayrıca, haberlerin %10,6’sının 0-1000 aralığında etkileşim aldığı görülmektedir. Bu kategorideki içerikleri çok düşük etkileşim seviyesine sahip içerikler olarak yorumlamak mümkündür. Öte yandan depreme ilişkin yanlış ve yanıltıcı bilgi içeren haberlerin %18,4’ünün ise bir milyonun üzerinde etkileşime

sahip olduğu anlaşılmıştır. Yüksek etkileşimli olarak kabul edilebilecek olan söz haberlerin büyük oranda paylaşılarak geniş kitlelere ulaştığını belirtmek mümkündür.

Tablo 7. Dezenformasyon ve Mezenformasyon Nitelikli Haberlerin Etkileşim Miktarı

Etkileşim Miktarı	Doğrulama Platformları						
	Teyit	Malumatfuruş	Doğruluk Payı	Doğruluğu Ne?	Doğrula	Toplam	Oran (%)
0-1000	14	3	2	3	-	22	%10,6
1001-5000	2	2	4	1	-	9	%4,3
5001-10.000	10	2	4	1	1	18	%8,7
10.001-50.000	8	2	6	4	2	22	%10,6
50.001-100.000	13	2	3	1	2	21	%10,2
100.001-500.000	27	3	9	3	18	60	%28,9
500.0001 – 1 Milyon	7	1	2	-	7	17	%8,3
1 Milyon Üzeri	16	4	5	3	10		%18,4
Toplam	97	19	35	16	40	207	%100

Tablo 7’de yüz binin üzerinde etkileşim alan haberlerin oranının %55,6 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla afet döneminde kamuoyunu yanlış yönlendirme riski bulunan dezenformasyon nitelikli haberlerin sosyal medyadaki etkileşim miktarının göz ardı edilemeyecek bir seviyede olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Afet dönemlerinde, doğru ve güvenilir bilgiye erişim afetin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Toplumun haber alma ihtiyacının arttığı afet dönemlerinde doğru bilginin yanı sıra dezenformasyon nitelikli içeriklere de sıklıkla rastlanmaktadır. Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından yaşanan yanlış bilgi akışı, dezenformasyonun afet dönemlerinde ciddi bir sorun olarak karşımıza çıktığı göstermektedir. Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin dezenformasyon ve mezenformasyon nitelikli haberlerin özelliklerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada 6 Şubat 2023 tarihi ile 6 Mayıs 2023 tarihleri arasını kapsayan 3 aylık süreçte Teyit, Malumatfuruş, Doğrula, Doğruluk Payı ve Doğruluğu Ne? isimli doğrulama platformlarında yer verilen 207 dezenformasyon nitelikli habere ulaşılmıştır.

Habere erişimde sıklıkla sosyal medya mecralarının tercih edildiği günümüzde, enformasyona erişim ve enformasyon paylaşımı konusunda kolaylıklar yaşanırken dezenformasyonun yoğunluğunda da belirgin bir artış olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal medya mecraları dezenformasyonun yayılmasında merkezi bir rol oynayarak, yanlış bilgilerin hızla ve geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada, Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin yanlış ve yanıltıcı bilgilerin büyük oranda sosyal medya platformlarında yayıldığı ve geleneksel medya organlarının bu süreçte daha sınırlı bir etki alanı oluşturduğu anlaşılmıştır. Öyle ki, depremlere ilişkin dezenformasyon içeren haberlerin %91,3'ünün sadece sosyal medya platformlarında yayıldığı tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca, Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin sosyal medya mecralarında paylaşılan dezenformasyon nitelikli haberlerin azımsanamayacak büyüklükte bir etkileşime sahip olduğu görülmüştür. Sosyal medya algoritmaları, etkileşim miktarı yüksek olan içerikleri ön plana çıkarma eğilimindedir. Bu durumun, afet döneminde yüksek etkileşim alan yalan haberlerin yayılmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Sosyal medya mecraları afet döneminde hızla yayılan yanlış bilgilerin merkezi haline gelmiştir. Afet ve kriz durumlarında, dezenformasyonun yayılmasını en aza indirmek için sosyal medya algoritmalarının daha güvenilir kaynaklardan gelen bilgileri ön plana çıkaracak şekilde düzenlenmesi önerilebilir.

Dezenformasyon nitelikli haberleri sosyal medya mecralarında dolaşıma sokan aktörlere bakıldığında ise sıradan vatandaşların yaptığı haber paylaşımlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Sıradan vatandaşlar, %67,6 oranında dezenformasyonu yayarken, bunu %19,8 oranla kurum ve kuruluşlar takip etmektedir. Gazeteciler, yazarlar, ünlüler ve politikacılar da bu süreçte yer almakta ancak en büyük etkiyi sıradan vatandaşlar yaratmaktadır. Öte yandan, az sayıda da olsa sosyal medyada gazeteciler ya da gazetecilik faaliyetinde bulunan kuruluşlar tarafından paylaşılan yanlış ve yanıltıcı haberlerin varlığı oldukça önemlidir. Öyle ki, sosyal medya kullanıcıları profesyonel gazetecilik faaliyetlerinde bulunan kişi ve kuruluşların gerçekleştirdikleri paylaşımların daha güvenilir olduğunu düşünmektedirler (Kılıç ve İspir, 2020, s.266). Dolayısıyla gerek sosyal medya kullanıcılarının gerekse toplumda kanaat önderi konumundaki kişilerin özellikle afetler gibi doğru bilgi akışına yoğun ihtiyaç duyulan dönemlerde doğruluk kontrollerini sağlayarak, güvenilir kaynaklardan edindikleri bilgileri paylaşımları büyük önem taşımaktadır.

Çalışmada, doğrulama platformlarının Kahramanmaraş merkezli depremlere ilişkin yer verdiği dezenformasyon nitelikli haberlerin konusu da incelenmiştir. Yanlış ve yanıltıcı bilgi içeren bu haberlerin %18,6'sının depremi gösterdiği iddia edilen fotoğraf ve videolarla yönelik olduğu görülmüştür. Başka bir ifadeyle, Kahramanmaraş depremleri ile ilişkisi olmayan fotoğraf ve videolar sıklıkla yaşanan depremlere aitmiş gibi dolaşıma sokularak kamuoyu yanlış bilgilendirilmiştir. Yanı sıra dezenformasyon içeren haberlerin %47,6'sında yanlış bilgi türlerinden hatalı ilişkilendirmeye rastlanmış, olayla ilişkisi olmayan görsel ya da videoların hatalı ilişkilendirilmesi dezenformasyona yol açmıştır. Bu durum, afet dönemlerinde görsel manipülasyonun ciddi bir sorun olarak ortaya çıktığının göstergesidir. Kahramanmaraş depremi sonrasında sosyal medyada yer alan ve Teyit.org tarafından ele alınan iddiaları inceleyen Aydın da (2023, s. 2616) dezenformasyon içeren 96 haberden 45'inde hatalı ilişkilendirme olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmanın bulguları da yanlış bilgi türü bağlamında Aydın'ın çalışmasını destekler niteliktedir.

Çalışmada ayrıca, dezenformasyon içeren haberlerin içerik türü de incelenmiş ve depreme ilişkin dezenformasyon içeren haberlerde video ve görsel kullanımının ön plana çıktığı görülmüştür. Depreme ilişkin yanlış ve yanıltıcı bilgi içeren haberlerin yalnızca %20,8'inin sadece metinden oluştuğu, video ya da fotoğraf ile desteklenen yalan haberlerin oranının %78,2 olduğu dikkat çekmektedir. Dezenformasyon içeren haberlerde görsel ve videoların sıklıkla kullanılması, haberin güvenilirliği üzerindeki algıyı güçlü bir şekilde etkileyebilmektedir. Lewandowsky ve arkadaşları (2017), hakikat sonrası çağda yalan haberin etkileri üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında görseller ve videolar ile desteklenen dezenformasyon nitelikli içeriklerin, genellikle "gerçek" olarak algılandığını çünkü insanların görsel kanıtları, metinlere göre daha güvenilir olarak kabul etme eğiliminde olduğunu belirtmektedirler.

Bireylerin doğru bilgiyi ayırt edebilme yeteneği, dezenformasyonun yayılmasını engelleme adına çok kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, afet dönemlerinde dezenformasyonun etkilerini en aza indirmek için ilk olarak medya okuryazarlığı eğitimlerinin toplumun farklı kesimlerine yayılması gerekmektedir. Fotoğraf ve videolarla desteklenen içerikler kriz ve afet gibi doğru bilgiye duyulan ihtiyacın daha da arttığı dönemlerde habere duyulan güveni arttırırsa da fotoğrafların ve videoların olayla ilişkili olup olmadığı dikkatle araştırılarak kaynaklarının ve bağlamının kontrol edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, haber doğrulama platformlarının daha fazla yaygınlaştırılmasının

ve güvenilir kaynaklardan gelen bilgilerin hızla doğrulanarak kamuoyuna sunulmasının dezenformasyona karşı mcadelede etkili olabileceğini söylemek mümkündür.

Extended Abstract

Disasters are natural or human-induced major destruction and disasters that deeply affect societies. Earthquakes, floods, forest fires, epidemics and other disasters can negatively affect both individual lives and social structure. Providing accurate and fast information flow in disaster situations directly affects people's safety, health and survival. For this reason, disaster journalism is an important responsibility of media organs to ensure the timely dissemination of accurate and reliable information in times of crisis. On the other hand, one of the biggest problems encountered in times of crisis and disaster is the spread of disinformation. In this study, which aims to reveal the characteristics of disinformation and misinformation news about Kahramanmaraş-based earthquakes, 207 disinformation news on the verification platforms named Teyit, Malumatfuruş, Doğrula, Doğruluk Payı and Doğruluğu Ne? were reached in the 3-month period between 6 February 2023 and 6 May 2023.

In today's world, social media platforms are frequently preferred for accessing news. While these platforms provide convenience in accessing information, they also cause a significant increase in the intensity of disinformation. In this study, it was found that false and misleading information about the Kahramanmaraş earthquakes was largely disseminated on social media platforms and traditional media outlets had a more limited impact in this process. In fact, it was determined that 91.3 percent of the news containing disinformation about the earthquakes were disseminated only on social media platforms. In the study, it was also observed that the disinformation news shared on social media platforms about Kahramanmaraş-centred earthquakes had a considerable amount of interaction. Social media algorithms tend to emphasise content with high interaction. It can be said that this situation facilitates the spread of fake news with high interaction during the disaster period. Social media channels have become the centre of misinformation that spreads rapidly during disasters. In order to minimise the spread of disinformation in disaster and crisis situations, it can be suggested that social media algorithms should be arranged to highlight information from more reliable sources.

When we look at the actors who circulate disinformation news on social media platforms, it is seen that news posts made by ordinary citizens come to the fore. Ordinary

citizens spread disinformation with a rate of 67.6%, followed by institutions and organisations with a rate of 19.8%. Journalists, writers, celebrities and politicians are also involved in this process, but ordinary citizens have the greatest impact. On the other hand, the presence of false and misleading news shared by journalists or organisations engaged in journalistic activities on social media, albeit in small numbers, is quite important, such that social media users think that the posts made by individuals and organisations engaged in professional journalism activities are more reliable (Kılıç & İspir, 2020, p.266). Therefore, it is of great importance for both social media users and opinion leaders in the society to share the information they obtain from reliable sources by ensuring accuracy checks, especially in periods when there is an intense need for accurate information flow such as disasters.

In the study, the subject of disinformation news about Kahramanmaraş-centred earthquakes covered by verification platforms was also analysed. It was observed that 18.6% of these news items containing false and misleading information were about photos and videos that were claimed to show the earthquake. In other words, the public was misinformed by circulating photographs and videos that were not related to the Kahramanmaraş earthquakes as if they belonged to the earthquakes. In addition, in 47.6% of the news items containing disinformation, erroneous association, one of the types of misinformation, was found, and erroneous association of visuals or videos that were not related to the event led to disinformation.

In the study, the content type of the news containing disinformation was also analysed and it was observed that the use of video and visuals was prominent in the news containing disinformation about the earthquake. It is noteworthy that only 20.8% of the news containing false and misleading information about the earthquake consisted of only text, while the rate of false news supported by video or photographs was 78.2%. The frequent use of visuals and videos in news containing disinformation can strongly affect the perception of the reliability of the news. Lewandowsky et al. (2017), in their study on the effects of fake news in the post-truth era, state that disinformation content supported by visuals and videos is generally perceived as ‘real’ because people tend to accept visual evidence as more reliable than texts.

The ability of individuals to distinguish correct information plays a critical role in preventing the spread of disinformation. Therefore, in order to minimise the effects of disinformation in times of disasters, first of all, media literacy trainings should be disseminated to different segments of the society. Although content supported by photos and videos increases the trust in news in times of crisis and disasters when the need for accurate information increases even more, it is necessary to check the sources and context of photos and videos by carefully investigating whether they are related to the event. In addition, it is possible to say that more widespread use of news verification platforms and rapid verification of information from reliable sources can be effective in the fight against disinformation

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest

Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. /The authors declare that there is no conflict of interest.

Yazarların Katkıları/Author Contributions

Yazarların çalışmaya katkı oranı eşittir. / The contribution rate of authors to the study is equal.

This work is licensed under **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License** (CC BY-NC 4.0).

KAYNAKÇA

- Aktaş, C. (2007). Enformasyon Toplumu Bağlamında Türkiye. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(4), 181-193.
- Aydın, A. F. (2023). Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Manipülasyon: 2023 Kahramanmaraş Depremi Örneği. *İnsan ve Toplumbilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(5), 2603- 2624.
- Bell, D. (1976). *The Coming of Post Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. 2nd Edition. Basic Books, NY.
- Castells, M. (1999). *Information Technology, Globalization and Social Development: Networking*. United Nations Research Institute for Social Development: Switzerland.
- Çağırtekin, C (t.y.). Yeniden Yapılanma Afet mi Kriz mi? <http://www.tid.web.tr/kurumlar/tid.web.tr/tid/%C4%Bodarecinin%20Sesi/188/cengizcagirtekin.pdf> (Erişim tarihi: 12.11.2024).
- Çakmak, F. (2019). Medyada Dezenformasyon Sorunsalı ve Manipülasyonun Gücü: İdeoloji ve Söylem Açısından Seçim Haberlerinin Siyasal İletişimdeki Rolü. *Selçuk İletişim Dergisi*, 12(2), 1127.1154.
- Çetinkaya, E. (2022). *Kriz Haberciliği ve Etik: Televizyon Haberlerinde Koronavirüs Pandemisi ATV ve Fox TV Örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniveristesi: Antalya.
- Gönenç, A. ve Bolat, A. G. (2023). Post-Truth Çağında İnfodemi: Kahramanmaraş Depremleri Örneği Üzerine Bir İnceleme. İçinde İ. Tok ve H. Ulusoy (Ed.), *Haber Okuryazarlığı: Temel Kavramlar ve Güncel Tartışmalar*. Konya: Literatürk Academia, 35-58.
- Houston, J. B., Pfefferbaum, B., ve Rosenoltz, C. E. (2012). Disaster News: Framing and Frame Changing in Coverage of Major U.S. Natural Disasters, 2000- 2010. *Journalsim & Mass Communication Quarterly*, (4), 606-623
- Eldem Anar, Ü. İ. (2021). Sosyal Medya Ortamında Yer Alan Afet Haberlerinde Etkileşim: İzmir Depremi Örneği. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11 (3), 1129-1147.

- Erkal, A. (2023). Avrupa Merkezli Doğrulama Platformlarının 2023 Kahramanmaraş Depremlerine İlişkin İçerikleri Üzerine Bir İnceleme. İçinde İ. Tok ve H. Ulusoy (Ed.), *Haber Okuryazarlığı: Temel Kavramlar ve Güncel Tartışmalar*. Konya: Literatürk Academia, 11-34.
- First Draft (2019). *First Draft's Essential Guide to Understanding Information Disorder*.https://firstdraftnews.org/wpcontent/uploads/2019/10/Information_Disorder_Digital_AW.pdf?x86275 (Erişim tarihi: 10.10.2024).
- Kapoor, H. (2015). Role of Media in Disaster Management. *Journal of Advance Research in Social Science and Humanities*, 1(1), 9-11.
- Kılıç, D. ve İspir, N. B. (2020). Sosyal Medyada Haber İçeriklerine Güven ve Kullanıcı Motivasyonları. *E-Kurgu*, 12(1), 266-285.
- Koç Algül, S. (2017). Olağanüstü Durumlar, İletişim ve Habercilik Yaklaşımları. *TRT Akademi*, 2(3), 6-47.
- Koçyiğit, A. (2023). Olağanüstü Hallerde Sosyal Medyada Dezenformasyonla Mücadele ve Kriz İletişimi: Kahramanmaraş Depremi Üzerine Bir Analiz. *Kastamonu Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi*. Sayı 10. 68-86.
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K., ve Cook, J. (2017). Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-Truth” Era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), 353-369.
- Madsar, S. (2023). Yeni Bir Salgın Türü Olarak İnfodemi. İçinde İ. Tok ve H. Ulusoy (Ed.), *Haber Okuryazarlığı: Temel Kavramlar ve Güncel Tartışmalar*. Konya: Literatürk Academia, 337-358.
- Nohrstedt, S. A. (2000) Communicating Challenges in Connection with Catastrophes and States of Emergency: A Review of the Literature, *Nordicm Review*, 21(2), 137-156.
- Osson, E. (2010). Defining Crisis News Events. *Nordicom Review*, 31(1), 87-101.
- Saklıca, E. İ. (2022). Doğruluk Kontrolü ve Doğrulamayı Anlamak İçin Önemli Kavramlar.<https://usamproje.arel.edu.tr/wp-content/uploads/2022/10/09-A-Dogruluk-Kontrolu-Ve-Dogrulamayi-Anlamak-Icin-Onemli-Kavramlar-Emre-Ilkan-SAKLICA-1.pdf> (Erişim tarihi: 11.08.2024).

- Sarma, R. J. (2021). Media and Disaster Management: The Role of Media. *International Journal of Advances in Engineering and Management*. Vol. 3. 827-833.
- Saygın, A. U. (2024). Haberin mizahla imtihanı: Hiciv-parodi haberler. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi (KİAD)*, (12), 27-55. DOI: 10.56676/kiad.1344801
- Şahin H (1991) *Yeni İletişim Ortamı, Demokrasi ve Basın Özgürlüğü*. Basın Konseyi: İstanbul.
- Tancor (2017) Defining “Fake News”: A Typology of Scholarly Definitions. *Digital Journalism* 6(3):1-17
- Temiztürk, H. (2012). Türk Medyasında “Olağandışı”nın Haberleştirilmesine Etik Bağlamda Eleştirel Bir Yaklaşım. *Atatürk İletişim Dergisi*, (3), 39-54.
- Yaşa, H. ve Maden, S. (2021) Koronavirüs (Covid-19) Döneminde Kriz Haberciliği: Ensonhaber.com, Hurriyet.com.tr ve Milliyet.com.tr Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. İçinde N. Güngör (Ed.), 8. *Uluslararası İletişim Günleri Dijital Çağda Kriz İletişimi Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı*, Üsküdar Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 1240.
- Yıldırım, O. (2023). Gerçekliğe Zarar Veren Bir Unsur Olarak Dezenformasyon ve Dezenformasyon Türleri: “Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme”. İ. Tok ve H. Ulusoy (Ed.), *Haber Okuryazarlığı: Temel Kavramlar ve Güncel Tartışmalar*. Konya: Literatürk Yayınevi, 297-336.